

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl/Year: 2019 – Yaz / Summer Sayı/Issue: 44
Sayfa / Page:87-108

ISSN: 1302-6879 VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info - Geliş/Received: 17.01.2019
Kabul/Accepted: 08.05.2019 - Araştırma Makalesi / Research Article

**TEZER ÖZLÜ'DE İKTİDAR
MEKÂNLARI: FOUCAULT'CU
BİR BAKIŞ**

***THE SETTINGS OF POWER
IN WORKS BY TEZER ÖZLÜ: A
FOUCAULDIAN PERSPECTIVE***

Hacire AKTAŞ

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı ABD Yüksek Lisans Öğrencisi
ORCID:0000-0003-4791-9092, hacire.aktas00@gmail.com

Öz

20.yüzyılda Post-yapısalcılık akımı içerisinde yer alan Michel Foucault (1926-1984), Modernizmle beraber değişen hayat standartlarının, yeni bir işleyiş ve iktidar anlayışını doğurduğunu fark eder. Yaptığı çalışmalarda bilgi analizi yapmaya çalışırken asıl sorunun iktidar olduğunu saptayan düşünür, modern iktidarın panoptikon adlı mimari ürünün üzerinden şekillenerek resmi kurumlar yoluyla işlevsellik kazandığını vurgular. Kurumlarda gözetlenip, disipline edilen öznenin oluşum süreçlerini belirlemek için iktidarın alt katmanlarındaki güçler ilişkisini ortaya çıkarmaya çalışır. Modern iktidarın özneyi tutsak ettiğini saptar.

1950'lilerden sonra Türk edebiyatı aydınlarını etkileyen varoluşçuluk akımı, 60 kuşağı içerisinde yer alan Tezer Özlü'ye de yansır. Yazar eserlerinde birey ve bireyin karşılaştığı sorunları irdeleyerek iktidarlara karşı bireyin kendi benliğini oluşturmasını savunur. Bireyin özgürlüğünü ön planda tutarak mekânlar üzerinden değerlendirmeye çalışır. Bu doğrultuda Özlü'nün eserleri, Foucault'nun iktidar anlayışı ile okunabilir.

Özlü'nün eserlerinde bireyin tutsak edildiği mekânların işlevsel olduğu görülür. Bu çalışmada Özlü'nün eserlerindeki mekânlar, Foucault'nun iktidar mekânları yaklaşımı ile incelenecektir. Çalışmada temel mekânları oluşturan; ev, okul, hastane ve hapisane üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Foucault, iktidar, panoptikon, mekân, Tezer Özlü, okul, hastane, hapisane, *Çocukluğun Soğuk Geceleri*.

Abstract

Michel Foucault (1926-1984), who had part in the post-structuralist movement in the 20th century, argues that living standards that have changed with Modernism give rise to a new understanding of functioning and power. In his stud-

ies, while he was trying to analyze information, the thinker, who determined that the real problem was power, emphasized that modern power was shaped through the architectural product named Panopticon and gained functionality through official institutions. He seeks to uncover the relationship between the forces in the lower levels of power, in order to determine the formation processes of the subject being monitored and disciplined in institutions. He determines that modern power captures the subject.

The existentialist movement that influenced the Turkish literature after the 1950s influenced Tezer Özlü, who was included in the 60 generation. In his works, the author questions the problems faced by the individual and the individual, and defends the individual to create his own self against the powers. It tries to evaluate the freedom of the individual by using the spaces. In this direction, the works of Özlü can be read by Foucault's understanding of power.

The settings where the individual is captured are seen to be functional in the works by Özlü's. In this study, the settings in Özlü's works were examined based on Foucauldian Discourse Analysis for the settings of power. The study has focused on the settings consisting of home, school, hospital and prison.

Keywords: Foucault, power, panopticon, setting, Tezer Özlü, school, hospital, prison, Çocukluğun Soğuk Geceleri.

Giriş

İktidar Mekânları: Foucault'cu Bir Bakış

İktidar, insanoğlunun var olmasıyla beraber bireyler ve topluluklar arasında görülen bir olgudur. Özer Ozankaya iktidarı, "Bir bireyin, bir toplumsal kümenin, bir toplumun başka birey, küme ya da toplumları ege-menliği, baskısı ve denetimi altına alma, özgürlüklerine karışma ve onları belli biçimlerde davranmaya zorlama yetkisi ya da yeteneği" (Ozankaya, 1973: 45) olarak tanımlar. İkel zamanlardan günümüze kadar iktidar temel bir güç olarak varlığını sürdürür. Genellikle siyasi kudreti temsil eder ve toplumsal hiyerarşide en üst seviyede bulunur. Toplum yönetme erkine sahip kurumsallaşmış bir güç olarak değişip dönüşse de daima varlığını korur. Geçmişten günümüze geleneksel iktidar biçimleri olarak feodalite ve monarşi uzun süre hâkimiyetini sürdürür. 18.yüzyıldan 20.yüzyıla kadar meşrutiyet yönetimiyle iktidar yeni bir değişim sürecinden geçerek, farklı bir mekanizmayla varlığını sürdürür. 20.yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkan Post-yapısalcılığa bağlı düşünürler, yapısalcılara karşı çıkarak kendi teorileriyle modern iktidarın analizini yapmaya çalışır. Marshall'a göre: "Post-yapısalcılık 1960'larda Fransa'da ortaya çıkan ve hızla diğer ülkelere yayılan geniş tabanlı, dolayısıyla gevşek şekilde yapılandırılmış, disiplinler arası entelektüel bir harekettir" (Marshall, 1999: 595).

Yapısalcılıkla-Post-yapısalcılık alanında özellikle Levi-Strauss,

Lacan, Derrida, Foucault, Deleuze ve Lyotard gibi düşünürler önemli yapıtlar vermişlerdir. Post-yapısalcılar insanı anlamamıza yardımcı olan kimi kavramları yapı söküme uğratmak isterler. Onlara göre bölünmez özne yoktur, özne iktidar ilişkileriyle benliğini oluşturur (Sarup, 1997: 14-16). Post-yapısalcılık; yapı bakımından Post-modernizm ile de ilişkilendirilebilir. Her iki akım da görünenin ötesini irdeleyerek asıl gerçeğe ulaşmayı hedefler. Post-modernizm, kapitalist düzene hizmet eden modern yapı sistemlerini yıkmak isterken, Post-yapısalcılıkta farklı alanlar da bu yapıyı inceleme ve açığa çıkarma gayesi güder. Ancak her şeyden önce asıl amaç, iç içe geçmiş alt katmanın arasındaki ilişkileri incelemektir. Bu anlamda görünenle yetinmeyerek görünenin arkasındaki yapıların ilişkilerini çoğul bir bakış açısıyla inceler. Post-yapısalcı düşünürlerden biri olan Foucault, “İktidar ve Bilgi” söyleşisinde peşinde koştuğu şeyin başta bilme ve bilgilerin analizi olduğunu; ancak daha sonra asıl sorunun güncel bir sorun olan iktidar sorunu olduğunu fark eder. 1955’ten bu yana bu sorun üzerinde çalışarak 20.yüzyılın karanlık mirası olarak Faşizm ve Stalinizmi gösterir. Bunların doğurduğu sefalet sorunu, ekonomik sömürü, zenginliğin oluşması gibi büyük sorunlara değinir.

Marksistler, tarihçiler ve ekonomistler 20.yüzyılın sorunlarına çözüm yolu arar. Foucault, sanayi bakımından gelişen ülkelerde iktidar aşırılığı ortaya atanın sefalet sorunu olmadığını, 19.yüzyılda devlet aygıtının, bürokrasinin; aynı zamanda bireylerin birbiri üzerindeki iktidarının aşırılığının kesinlikle isyan ettirici olduğu kapitalist rejimlerin varlığını vurgular (Foucault, 2015: 167). Foucault’nun asıl keşfi iktidar mekanizmalarının tarihini ve bu mekanizmaların işleyiş tarzını analiz etmektir. Bu keşfinin ilham kaynağı ise Nietzsche’nin bilgi ile iktidar ilişkisine dayanmaktadır. O iktidarı bir kurum, bir yapı, bir devlet iktidarı olarak değil, tüm iktidar ve bilgi arasındaki güç ilişkileri olarak görür.

Bu güç ilişkileri bağlamında, bilgi ve iktidar ilişkisinin Foucault’yla Althusser’in yaklaşımlarında örtüştüğü saptanabilir. Foucault, kurumlar yoluyla bilginin gücüyle iktidarın bireyler üzerindeki etkisine değinirken, Althusser de aynı yolla ideolojinin devlet aygıtları tarafından dayatıldığına vurgu yapar (Althusser, 2000: 33). Her iki düşünürün de temel vurgusu, devletin belli mekanizmalar aracılığıyla bireylere gizil bir baskı dayattığı ve baskı araçlarının devletin alt katmanında oluşan bir ağı temsil ettiği yönündedir. Foucault bu doğrultudaki çalışma anlayışını bir teori üzerinden geliştirmez; çünkü tek bir gerçek ve doğru olduğuna inanmaz. Çalışmalarını disiplinler arası bir düzlemde gerçekleştirir. Çalışmalarında somut olarak vurguladığı en önemli nokta özneyi merkeze alan teorilere karşı çıkmasıdır. Foucault’ya göre özne doğası gereği özgür değildir, her taraftan toplumsal normlarla kuşatılmıştır. Öznenin benliğini iktidar ilişkileri inşa eder. Bu

düşünceden yola çıkarak temel kavramlarla bu inşa sürecinin temeline inmeye çalışır. Bu bağlamda temel kavramlarından biri “söylem-iktidar-kontrol” dür. Foucault, bu anlayışla mutlak iktidar, disipline edici iktidar ve biyo-iktidar biçimlerini ortaya koyar.

Çalışmamız Foucault’nun iktidar analizleri içerisinde yer alan disipline edici iktidar üzerinden şekillenecektir. Disiplin, sosyal sistemde bireylerin davranışlarını düzenleyen bir iktidar mekanizmasıdır. Gözetim teknikleri ile pekiştirilir. Foucault, disipline edici toplum kavramını o toplumun tarihini, orijini ve hapishane, hastane, okul ve ordu gibi kurumlarını incelerken kullanır. Foucault, liberal söylem içinde önemli bir yere sahip olan “bireyleşme”yi söylem ve hapishane arasında ilişkilendirir. Birey ve özne arasındaki farkı saptayarak, modern öznenin bir birey haline getirilmesini kapatılma ve disiplinli toplum modeli ile ilişkilendirir. Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*’nda modern toplumları disiplin toplumları olarak ele aldıktan sonra; ‘normun iktidarından söz eder. 17.yüzyıldan 18.yüzyıla doğru konunun gelişimini ele alır. Kökeninde tehlikeleri engellemek olan bu norm fikri daha sonra hareket halindeki hakları sabitlemeye yarar (Akay, 2016: 115). Monarşinin yerini alan bu iktidarın temel savı özneyi gözetim altına alarak disipline etmektir. Bu özne hiçbir şekilde bağımsız kalmayacak ve iktidarın işlevsel mekanizmalarıyla oluşturulacaktır. Bu mekanizmalar devletin kurumları olarak ortaya çıkar.

18. yüzyılda Jeremy Bentham *Le Panoptique* adlı eseri kaleme alır. Foucault’nun bu eseri keşfetmesi, klinik tıbbının kökenlerini incelemesine denk gelir. Tıp kurumlarındaki büyük reform hareketlerin geliştiği dönemde hastane üzerine bir inceleme yapar. Bu inceleme de tıbbi bakışın nasıl kurumlaştığını görür. Hastanelerin çeşitli mimari projelerini izlerken bedenlerin, bireylerin, şeylerin merkezi bir bakış altında tümüyle görünür olmalarını fark eder. Bu çalışmadan sonra ceza mahkeme usulü sorunlarını incelerken hapishanelerin yeniden düzenlenmesine dair bütün projeleri izler. Aynı temayı kullandıklarını fark eder. Bentham’ın imzasının bulunduğu bütün projelerde panoptikon¹ bulunur (Foucault, 2015: 86). Foucault, izlenimleri sonucunda bu yapıların Panoptikon denilen izleme kuleleri olduğunu fark eder. Bentham’ın projesini², 18.yüzyıldaki iktidarın temel yönetim biçimi olarak kavrar. Bu proje, monarşi iktidarların aksine yeni bir iktidar anlayışını doğurur. Eskiden ceza usulüne bağlı olan iktidar anlayışı,

1 Panoptikon: Bentham’ın formülünde, disipline edici mimari yönetim modeli olarak önerilir. Pek çok disiplinci kurum -hapishaneler, okullar, sığınma evleri vb. kurumlardan oluşur (Judith, 2012: 59-60).

2 Jeremy Bentham, *Le Panoptique* adlı eseri 18.yüzyılın sonunda kaleme alır. İktidarların gereksinim duyduğu mimari yapıyı kardeşi Samuel Bentham ile çalışarak elde eder. 1785 yılında tasarlanan bu yapı Panoptikon adıyla anılır. (Ergüden, 2015: 126).

suçluyu infaz ederek diğerlerine gözdağı vermektedir. Ancak cezanın olduğu yerde bir süre sonra bir başkaldırı görülür. İktidar kendi hegemonyasını sürdürmek için yeni yollar aramaya başlar. Sanayi teknolojinin gelişmesiyle insanlar mekânlar üzerinden gözetlenip kontrol altına alınır. Mekânlar iktidarın işlevsel gücünü üstlenerek bireyi tahakküm altına alır. Monarşi sistemiyle karşılaştırıldığında 18.yüzyıldaki iktidar biçimi şiddetsiz, masrafsız, soyut ancak birey üzerindeki hegemonyası güçlü olan bir iktidardır. Foucault, 1955'ten sonraki *Disiplin ve Ceza, Deliliğin Tarihi, Hapishanenin Doğuşu, Kliniğin Doğuşu, Kelimeler ve Şeyler* gibi çalışmalarında bireylerin gözetleme mekânları olan bu kurumlar üzerinde derinlemesine çalışarak bireylerin gözetleme, disipline edilme ve kontrol altına alınma kipleri üzerinde inceleme yapar.

Hastane: Foucault, temel düşüncesini ilgi yoluyla nesnelleştirme süreçlerini, söylemsel pratikler ve söylemsel olmayan pratikler üzerine analiz eder. *Deliliğin Tarihi, Kliniğin Doğuşu, Gözetleme ve Cezalandırma, Hapishanenin Doğuşu* gibi eserlerinde bilginin tarihsel kazı çalışmasını yaparak, bu kurumlardaki alt tabaklarda oluşan iktidarın bireyler üzerindeki tahakkümünü sorgular. Foucault, tarihsel çalışmalarında panoptikonu keşfettikten sonra 17.yüzyılda onun tanımını yapar. *Deliliğin Tarihi* adlı kitabında 'Büyük Kapatma' nın oluşumunu anlatır. 1656 yılında Paris'te genel hastane diye bir kurum kurulmuş ve Paris'in üç yüz binlik nüfusundan altı bini burada gözetim altına alınmıştır. Foucault, bu kurumun tıpla ve tedaviyle alakalı olmadığı söyler. Bu kurum, Fransa'da o dönemde örgütlenmekte olan monarşi ve burjuva düzenin bir parçasıdır. O dönemde, hiç ayırım yapılmadan yaşlılar, sakatlar, çalışamayan veya çalışmak istemeyen kimseler, eşcinseller, akıl hastaları, müsrif babalar, hayırsız evlatlar gözetim altına alınır; hepsi birden aynı yere kapatılır. Foucault'ya göre bu kapatılmanın arkasında ekonomik ve siyasi bir güç vardır. O dönemde İspanyol ekonomisinin çökmesi ve kriz yaşaması bütün Batı dünyasını etkilemiştir. Foucault bu kapatılmanın iki işlevi yerine getirdiğine değinir. Mevcut iktidar için tehlikeli aylak takımının gözetim altına alınması ve bunlar üzerinden ucuz işgücünün sağlandığını saptar. (Foucault, 2015: 106). Foucault'nun belirttiği gibi kapatılanlar arasında bir ayrıma gidilmez. Kısacası kapatılma modern çağda devletlerin isyanlara karşı aldığı önlemdir.

Deliliğin Tarihi'nde delilik iki ayrışık biçim olarak ele alır. Bunlardan birincisi delilik, hastanelerin içine kapatılan 'görünen' bir olaydır. İkincisi olarak da akıldışı olan sözlerdir. Foucault, deliliğin nesnesinin akılsızlık olmadığını, içeri kapatılan delilerin, toplum dışı olduklarını, ancak deli olmadıklarını belirtir. Hastanelerin insanları iyileştirmediğini, toplumun dışına çıkanların belli duvarlar arasına kapatıp, güvenlik görevini

yerine getirdiğini belirtir. 18. yüzyılın sonunda itibaren psikiyatri, psikoloji gibi bilim alanları söylemsel pratikleri oluşturur. Bu süreçte delilik “akıl hastalığı” olarak görülür. Bu kavramın oluşturulmasıyla akıllı ile akıllı olmayan arasında derin bir yarık açılır. Delilik dışlanıp, kapatılmaya mahkûm edilirken akıllının, akıllı olmayan üzerinde bilimsel bir söylem geliştirdiğini görülür (Foucault, 2006: 21-22). Foucault’nun özneyi nesneleştirme kiplerinden olan özneyi bölme bu şekilde gerçekleşir. İktidarın bilgi üzerinden söylem yoluyla özneyi ikna edip itaat etme, iyileştirme adı altında bireyleri normalleştirme ve belli kalıplar içinde tutması 18.yüzyıldan sonra ortaya çıkan psikanaliz ve psikiyatri yoluyla gerçekleştirilir. Bu anlamda iktidarın kurumlar yoluyla kapatılmanın yeni bir versiyonunu geliştirdiği görülür (Foucault, 2015: 118).

Hapishane: Foucault, *Kelimeler ve Şeyler*’de görmek ve söylemek eylemlerinin ayrı şeyler olduğunu söyler. Göz ve dil beraber hareket etse de aynı şeyler değildir. Foucault, oluşumları, söylemsel oluşumlar ve söylemsel olmayan oluşumlar olarak ikiye ayırır. Söylemsel olmayan oluşumlar gözükendir. Bu ikisi arasında birbirine geçiş vardır. İkisinin arasında bir ilişkisizlik olduğunu belirtir. Foucault bu ikisi arasındaki bağı birçok disiplinle açıklamıştır. *Hapishanenin Doğuşu*’nda iki temel konuya değinir. Bunlar, hapishane ve ceza hukukudur. Hapishane mimari anlamda suçlunun görüldüğü yer, diğer taraftan ceza hukuku söylem olarak kalır. 18. Yüzyılda oluşan hapishanelerle, ceza hukukun arasında ilişkisizlik söz konusudur. Ceza hukuku hapishaneden bahsedilmeden oluşturulur. Bu hukukun sözlerinde suçlar sıralanıp, yeniden anlamlandırılır. Suçluların durumlarıyla ilgilenilir. Hapishaneler ise ceza hukukundan bağımsız insanların bir araya geldiği mekânlarla gelişir. Bunlar dini okullar, ordu ve atölyelerdir. Tarihsel örneklerle bedeninin nesnelleştirdiğini, bedenin orduda, dini okullarda ve fabrikalarda nasıl üretici ve işe yarar hale getirilmeye uğraşıldığı hapishanenin ortaya çıkışı kapsamında anlatılmıştır. Bu açıdan hapishanenin ceza hukukuyla bir bağlantısı yoktur. Hapishanenin oluşumu dini okullardaki, ordugâhlardaki ve atölyelerdeki bedenlerin itaat altına alınmasıyla, insanları koşullandırarak bir makine haline getirir.

Abdurrahman Saygılı, mikro-iktidarın bir fiziği olarak hapishaneyi ele alırken, modern devletin hayatın içine kadar girerek gündelik hayatı biçimlendirdiğini söyler. Yönetimsel kurullarla modern devletin öznelerinin ve yurttaşların hayatına müdahale ettiğini vurgular. Kurumların üç tipinden bahseder. Saygılı’nın vurguladığı asıl önemli nokta 18.yüzyıldan sonra ortaya çıkan hapishanenin önceki ceza usulünden tamamen farklı olduğudur. Eski ceza usulünde infaz edilen suçluya zamanla halk acımaya başlar. Mahkûm ölümden önce iktidar karşısında korkusuzca haykırır. Modern devlet bu çatlakların önünü kesmek için hapishanede itaati gizli bir şekilde

sürdürür (Saygılı, 2004: 178-196). Foucault'ya göre ceza yavaş yavaş bir sahne olmaktan çıkar. Cezanın seyirlik bir unsur olarak içereceği her şey olumsuz bir gösterge haline gelir. Bu doğrultuda cezalandırma, ceza sürecinin gizli bir parçası olacaktır. 19. yüzyılda fiziki ceza büyük seyirlik bir unsuru olmaktan çıkar. Acının sahnelenmesi ceza kapsamından çıkarılır. Cezanın asıl amacı acı çektirmek olduğu halde 19.yy'da mala ve haka yönelik hale gelir. Özgürlükten mahrumiyet ve hücre gibi uygulamalar kapatılmayla gerçekleşir. Çünkü iktidarın amacı değişmiştir. Beden değil ruh tutsak edilip, itaat altına alınır (Foucault, 1992: 109-127).

Okul: Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*'nda hapishanenin hizmet ettiği amaçları anlatırken, hapishanenin diğer versiyonlarına da değinir. Bu kategoriye okul, ordu ve fabrikaları da alır. Daha önceki hapishane bölümünde bahsedilen kurumların işlevleri hakkında geniş bilgiye değinildiği gibi düşünürün, okul gibi kurumlar hakkındaki temel savı; belli alanların uzmanlarınca söylenen bilgiye insanların itaat etmesidir. Okul kurumu da hapishane ve ordudan farksız olarak, ıslah etme üzerine kuruludur. Burada iktidarın öğretmenler yoluyla öğrencileri denetim altında tutması ve iktidarın ülküleri doğrultusunda şekillendirdiği vurgulanır. Foucault, "İktidar ve Bilgi" de iktidar deyince akla ilk gelen şeyin ordu olduğunu; ancak iktidarın mikro ilişkiler bağlamında her yerde olduğunu vurgular. Ona göre iktidar; kadın ile erkek, bilenle bilmeyen, anne-baba ile çocuklar vb. milyonlarca ilişki arasında tezahür eder. Mikro mücadelelerin her yerde olduğunu ve iktidarın olduğu yerde direnişin olabileceğini vurgular (Akay, 2016: 176).

Bertrand Russell'a göre; insanların hayal dünyalarında Tanrı gibi sınırsız bir iktidar gayesi vardır. İnsanoğlunun sınır tanımayan isteklerinin en belli başlıları, iktidar ve şan kazanma istekleridir. Marks'ın iktisadi yaklaşımı insanın iktidar güdüsünü göz ardı eder. Mal hırsı, iktidar ve şan hırsından ayrıldığı zaman, sınırlıdır; geçimi sağlayacak insafıca bir parayla doyurulabilir. Ona göre fizikte enerji nasıl çeşitli biçimler alıyorsa, iktidarın da aynı şekilde, servet, silâh gücü, sivil makamlar, düşünceye söz geçirme gibi biçimleri vardır (Russell, 1990: 9-16). Russell'in iktidar çözümlemesine göre insanoğlunun temel güdülerinden biri iktidar aşkıdır. Bu güdüyü, kurumlara bağlı olan insanlar üzerinde tatmin eden uzman kişiler, bireyi tahakküm altına alırken iktidarın toplum üzerindeki hegemonyasını da sürdürürler.

1. Tezer Özlü'nün Eserlerinde İktidar ve Mekân

Yeryüzünde bulunan her nesnenin bir dili vardır. İlkel zamanlardan günümüze kadar dil varlığını değiştirip-dönüştürerek, belli temsiller doğrultusunda her nesneye bir anlam yükler. Bu nesnelere içerisinde en önemli

olanlardan biri de mekândır. Her nesnenin dili olduğu gibi mekânın da dili vardır. Heidegger'a göre, mekân kendi başına hiçbir şey değildir; mutlak mekân diye bir şey yoktur. Aristoteles'in bilinen bir önermesinde söylediği gibi, mekân ancak içerdiği cisimler ve enerjilerle var olur (Nalbantoğlu, 2010: 62). Böylece boş bir yüzey olmaktan çıkan ve içinde hareketin bulunduğu yer mekâna dönüşür. Mekân belli bir işlevle içi doldurulmuş bir yer ve mutlaka bir amaca hizmet ederken yer ise boşluğu ifade edip hiçbir amaca hizmet etmeksizin sadece vardır. Descartes'te bu soruna açıklık getirerek: Bir "mekân boştur" denildiğinde orada hiçbir şey bulunmadığı anlamına gelmez. Örneğin su testisinde hava bulunmasına rağmen boş olarak adlandırılır. Çünkü testi su için üretilmiştir (Descartes, 1997: 117). Bu düşünce temel olarak bizim gördüğümüz ve yüklemiş olduğumuz anlamlar doğrultusunda mekân ile yerin işlevsel temsiliyetleri olduğunu gösterir.

Modern bilgi, kuramlar ve kuramcılar, mekânı sosyal, politik, ekonomik, ideolojik, kültürel değişim ve gelişim sorunsalları üzerine incelerler. Gaston Bachelard, mekân üzerindeki imgeleri inceleyerek mekân ve mutluluk ilişkisini kurar (Bachelard, 1996: 26-28). Bachelard, mekânın itici ve çekici gücünü, genellikle mekânlarda bulunan eşyalarla ruhbilimsel açıdan bir imgelem kurarak değerlendirir. Ancak sadece eşyalar üzerinden değil, o mekânda yer alan davranış, söylem, kaygı ve korkularla da açıklanabilir. Bachelard evi bir mutluluk mekânı olarak "*çünkü evimiz bizim dünya köşemizdir*" (Bachelard, 1996: 32) diyerek tanımlar. Mutluluk mekânlarına karşı insanların imgeleminde korku, bağıllık ve mecburiyet doğrultusunda yer alan mekânlar da vardır. Mekân ve iktidar bağlamında baktığımızda insanların imgeleminde söylem yoluyla yer alan korku, endişe, ceza, bağıllık ve itaat imgelerinin oluşabileceğini düşünebiliriz. Bu bağlamda imge yoluyla mutluluk mekânı olduğu gibi bunun anti-tezinin de oluşacağı düşünülmelidir.

Henri Lefebvre' a göre, mekân ekonomik ve toplumsal ilişkilerin dayanağıdır (Lefebvre, 2014: 18-29). Lefebvre, iktidarın mekân üzerindeki kâr anlayışıyla ilgilenirken Foucault ise iktidarı simgeleyen ve onun sözcülüğünü yapan kurumlaşmış olan mekânların çalışan uzmanları arasındaki mikro ilişkileri deşifre etmeye çalışır. Her iki filozofun değindiği temel nokta ise iktidarın mekân üzerindeki işlevselliğidir. Türk edebiyatı araştırmacılarından Mehmet Narlı, insan hafızasında yer alan mekânları tanımlarken, mekânların dinsel, sosyal, kültürel, sanatsal hatta siyasal kimlikleri olduğunu ve bu kimliklerin imgesel ve simgesel içerikleri, onlarla ilişkide olan insanların kimliklerinin oluşmasında önemli etkilere sahip olduğunu belirtir (Narlı, 2014: 77-79). Bu düşünceden yola çıkarak zaman içerisinde mekânlar yoluyla insan kimliğinin oluştuğunu görebiliriz. Asıl önemli nokta ise mekânların imge ve simgeleridir. Kuşkusuz bunların gi-

zil bir gücü vardır ve gizil gücün temel dayanağı ise iktidardır. Bu iktidar değişik renklerde, dini, siyasi, kültürel veya sosyal hayat ilişkilerinde görünebilir.

Serdar Öztürk, mekânın işlevsel bir dili ve potansiyeli olduğunu vurgulayarak, bir güç dâhilinde yönetildiğini belirtir. Bir yerin mekân olarak nitelenmesi için iletişimin uğrak bir yeri olması gerekir. Ona göre, işlevsiz bir ev, gemi, okul, hapisane vb. gibi mekânlar, potansiyel anlamda iletişim mekânlarıdır. Bu mekânlar parklar, sokaklar gibi fiilen kullanılmadığı sürece potansiyel mekânlarıdır (Öztürk, 2012: 14). Bu anlayışa göre mekânın potansiyeli devlet kurumlarında iletişim aracılığıyla sağlanır. Bir nevi iktidarın kendi potansiyelini bölerek kurumlara ayırıştırması olarak düşünülebilir.

Cumhuriyet Dönemi Türk edebiyatında geleneksel anlatının dışına çıkmış bir yazar olarak Tezer Özlü 'nün eserlerinde de bu türden çoğulcu bir iktidarın mekânlar aracılığıyla güçler ilişkisi kurduğunu görebiliriz. Özlü (1943-1986), Türk edebiyatında yeni bir ses olarak 60 kuşağı içerisinde yer alır. Ailenin üç çocuğundan en küçüğüdür. Ablası yazar- çevirmen Sezer Duru, ağabeyi ise yazar Demir Özlü 'dür. Anne-babası Nimet ve Sabih Özlü, Cumhuriyetin idealist öğretmenleri olarak İstanbul'dan Anadolu kasabaları olan Simav, Ödemiş ve Gerede yaşamlarını sürdürmüşlerdir. İlkokul ve ortaokulu tamamladıktan sonra Avusturya Kız Lisesine giden Özlü, bu yaşlarda edebiyatla ilgilenmeye başlar. Dünya klasiklerini okur. Yazar, cumhuriyet dönemi Türk edebiyatında, geleneğin dışına çıkarak önemli bir yer tutar. Onun eleştirel ve sıra dışı düşünmesi, geniş ufuklu olması, yazar olan ağabeyi Demir Özlü'nün o dönemdeki kütüphanesinden faydalanmasından dolayıdır. Sezer Duru'nun aktarımına göre ağabeyleri sayesinde Baylan pastanesinde düzenlenen 50 kuşağı sohbetlerine katılarak, dönemin yazarlarını yakından tanıma fırsatı bulurlar. Özlü, yaşadığı edebi ortam ve okuduğu Avusturya Kız Lisesi'nin etkisiyle Batı'ya yönelir. 1961'de okulun bir kampanyasıyla arkadaşı Gönenç'le Viyana'ya gider. Almanya'ya ilk gidişinden sonra bu durum süreklilik kazanır. Daha sonra Hollanda, Paris ve son olarak vefat ettiği Zürih'e yerleşir (Duru, 1997: 11-20). Özlü, yaşamındaki; ilişkileri, hastalıkları, yaşadığı sosyal ve siyasal bozuklukları edebiyatıyla bütünleştirir.

Özlü, yaşadığı dönemin siyasi ve edebi çevresinden etkilenir. Dünya metropollerinde ortaya çıkan ve yayılan avangard bir akım olarak sürrealizm, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'daki Marksizm ve varoluşçuluk onu etkiler. Yazarın Avusturya Kız Lisesi'nde okuması ve Almanca'yı iyi derecede bilmesi, Batılı yazarları tanınmasına olanak sağlar. Kafka, Pavese, Svevo ve Beckett gibi şahsiyetler üzerinde yoğunla-

şır. Ayrıca Demir Özlü aracılığıyla edebiyat ve sanat çevresini tanır. (Özlü, 2016: 27). 1950’de Paris’i sanatsal anlamda takip eden 50 kuşağı çevresi, bireysel ve varoluşçu bir tutum sergiler. Özlü, eserlerinde onlardan etkilenerek okuduğu Batılı yazarların perspektifiyle edebi yönünü sentezler. Bu bağlamda eserlerine çoğul bir bakış açısıyla bakılabilir. Yazar, eserlerinde genellikle yaşamından kesitler sunarak kurgusunu oluşturur. Eserlerinde varoluşçuluk, yabancılaşma, ölüm, intihar ve kaçış gibi izlekler üzerinde durur. Ancak yazarın eserlerindeki temel sorunsalı varoluşçuluk düşüncesinde yer alan bireydir. Bunun kaynağı ise bir önceki kuşağa dayanır. Ferit Edgü, toplumcu gerçekçilerin eleştirilerine karşı bireyci bir anlayışla, “Birinin çıkıp da kişiöğlunun toplum baskısı altında ezildiğini, çünkü toplumun oluşumunda kişinin ikinci geldiğini, insanoğlunun kişiliğini kazanmak için de ancak toplum yasalarına, törelerine başkaldırması gerektiğini” (İş, 2007: 68) savunur. Özlü, eserlerinde bu bağlamda bireyin toplumda ki varlığını sorgulamaya başlar.

Özlü’nün eserlerindeki başkışı, bu mekânların mensuplarıyla mücadele eder. Özgürlük ve bağımsızlık arayışındadır. Bu bağlamda Özlü’nün eserlerinde mekânlar aracılığıyla bireyler üzerinde hâkimiyet kuran bir iktidar mekanizması görünür. Özlü, *Kalanlar*’da iktidara karşıtlığını: “İktidardaki egemen sınıf ve benim toplumumdaki düzen her gün sayısız kez benim ve benim gibileri vazgeçmeye ve bizi kendisi gibi olmaya zorladı” (Özlü, 2017: 31). İktidar, kendi ideolojisini benimsetmek adına baskıya başvurur. Özlü, kendi yaşam bunalımını, geçirdiği depresyonları bu iktidarın baskınlığına yorar.

Evşen Çerkesli, Özlü’nün Çocukluğun Soğuk Geceleri ile *Yaşamın Ucuna Yolculuk* romanlarında bir kadın olarak ataerkil toplumda var olma mücadelesi verdiğini belirtir. Çerkesli, bildungsroman açısından bakıldığında anlatıcı- karakterin kırk yıllık yaşamında kendisiyle boğuştuğunu, toplumun ona dayattığı iyi vatandaş, iyi öğrenci, terbiyeli genç kız, sadık eş, vefakâr anne gibi sıfatlardan hiçbirini kabul etmediğini vurgular (Çerkesli, 2013: 731-743). Bu çıkarımlardan Özlü’nün eserlerinde sadece bir kadın olarak ataerkil sisteme karşı çıktığını ve dayatılan toplumsal normlara karşı varlık mücadelesi verdiğini görürüz. Ancak Özlü’nün toplumda var olma çabası salt bir kadın kimliğiyle değildir. Onun asıl sorunsalı toplumsal yaşamdaki her ilişkide varlığını sürdüren iktidar mekanizmasıdır. Özlü, eserlerinde yaşamın her küçük ayrıntısında gizli olan iktidarın sözcülerine karşı çıkararak yaşamda tahakküm altına alınmayan bir “birey” olma mücadelesi verir. Erbil göre de Türkiye, Özlü’nün acılarına acı katar. Bu ülkede, din kökenli illiklik, resmi ideolojinin sarmalında özgür aklı boğar. Buyurgan, yasakçı, ataerkil toplumun gizli şiddeti, sıkıyönetimler, sivil yönetimlerde de insan ilişkilerinin tüm alanlarını kaplamış, yurttaşla-

rın tümünü hasta etmiş, yaşamı cehenneme çevirmiştir (Erbil, 2018: 13).

Bu anlamda Özlü'nün iktidarın her türüne karşı olduğu ve temel mücadelesinin bireyin özgür olduğu bir toplumu düşündüğü saptanabilir. Özlü'nün toplum içinde kendi arayışının özü, bireyin arayışıdır. Bu bağlamda Kafka etkisi kendini hissettirir. Özlü, Kafka'nın kendisini arayışı, tüm insan örgütü içinde bireyin kendi arayışının kaynağı olduğunu belirtir. Yeryüzüne dayanabilmek için yazdığını ve ona direnme gücü verenin Kafka olduğunu söyler. Onun için Kafka'nın önemi; çağı, çağları önceden haber vermesidir. Özellikle de ulusun içinde yittiği bürokrasinin öldürücülüğünü alaylı ve akıllıca anlatmasıdır (Özlü, 2018: 9-13). Özlü, Kafka'yı anlatırken *Büyük Gürültü* adlı kısa öyküsü için "Kafka'nın ailesinin içinde kendisini nasıl gördüğünün kanıtı" der. 1935'te Kafka'nın bütün eserleri yasaklanır. Naziler, Çekoslovakya'yı işgal ettiğinde, Kafka'nın üç kız kardeşi temerküz kamplarında tutsak edilir ve öldürülür. Birçok arkadaşı ve akrabaları aynı dehşeti yaşar (Özlü, 2018: 9-11). Kafka yaşadığı Hitler faşizmini iktidar ve bürokrasi sorunsalı olarak algılar ve eserlerine yansıtır.

Özlü, Kafka'dan etkilenerken, eserlerinde ona ait izleri sürdürür. Bu izler iktidar odaklı, Nazi kamplarını anımsatan panoptikon yapıdaki kurumların insanlar üzerindeki etkisini; ev, okul, hastane ve hapisane gibi yapılar üzerinden irdelediğini gösterir. Kafka, günlüklerinde sistemi sorunsal olarak ele alırken, Özlü'nün de eserlerinde temel sorunsalın sistem olduğu görülür. Yazar, eserlerinde sürekli iktidar temsiliyetinde bulunan yapı ve kişilere karşı başkaldırır. Bu bağlamda Foucault'nun iktidar kavramı, Özlü'nün sorunsal ettiği kurumsal sistemle örtüşür. Yazarın eserlerindeki mekânlar bu doğrultuda incelenebilir. Çalışmamızda, Özlü'nün eserlerinde yer alan; ev okul, hastane ve hapisane gibi mekânlar, Foucault'nun iktidar kavramıyla ele alınacaktır.

1.1. Ev

Bachelard bir mutluluk mekânı olarak evi imgelerle ilişkilendirirken, Özlü'nün eserlerinde mutlu ev imgelerinin antitezi olan, mutsuz evlerdeki imgelemlerin eşya dışında söylemler yoluyla oluştuğu görülür. Fiili olan her şey bu imgelem içerisinde yer alabilir. Handan İnci Elçi'ye göre: "Ev, psikolojik ve sosyolojik çözümler için verimli bir laboratuvar işlevi görür. Romancı, ele aldığı kişiyi ev ortamında göstererek onun kimliğini oluşturan unsurları da açığa çıkarmış olur" (Elçi, 2003: 17). Tezer Özlü'nün eserlerinde mekân olarak ev bize bu bağlamda birçok bilgi vermektedir. Özellikle *Çocukluğun Soğuk Geceleri* romanında anlatıcının yaşadığı ruh hali, babasının evdeki muktedir tavrı sosyolojik ve psikolojik çözümler getirir. Lefebvre, "mekân toplumsal süreçlerin aynı anda hem ortamı hem ürünüdür diyerek hâkim olan medeniyetin mekânı

şekillendirdiğini belirtir” (Lefebvre, 2002: 43). Toplumsal anlamda şekillenen mekânın Özlü’nün eserlerinde siyasal anlamda da değişim gösterdiği görülür. Nurdan Gürbilek, Çocukluğun Soğuk Geceleri’ndeki başkişinin evi sevmeme ve kaçmak isteme nedenini, Bachelard’ın mekân anlayışıyla yorumlar. Gürbilek’e göre anne ve baba çocuk için evde kötü imgelerdir (Gürbilek, 2016: 61-75). Ancak Özlü’nün roman kişisi sadece evden değil, bütün mekânlardan kaçıp sokaklara ve kentlere açılmak ister. O kaçmakla, özgürlüğe ulaşmak ister. Onun kaçmak istedikleri; düzen ve kurallardır. Romanda babanın otoriter duruşu, çocuğu belli kurallar dâhilinde kuşatması, çocuğun kaçma isteğini kamçulamaktadır.

Hilmi Yavuz Özlü’nün bu yönü için şöyle der: “Tezer; benim tanıdığım ilk kadın başkaldırıdır. Türkiye’de daha feminizmin sözü bile edilemezken ve bir Victoria ahlakının neredeyse okuryazarları bile kuşattığı 1950’li yılların sonunda kadını cinselliğiyle tanımlayan bir çevreye başkaldırıp üstüne üstüne giden odur.” (Yavuz, 1997: 24). Özlü’nün kurallara ve kalıplara karşı çıkışının altında birçok etmen yer alır. Bunlar; Büyüdüğü aile çevresi, dönemin 50 kuşağından olan ağabeyi Demir Özlü, okuduğu Batılı yazarlar ve onun yapısal olarak özgür ruhlu olmasından kaynaklanır. Çocukluğun Soğuk Geceleri romanın birinci bölümü olan *Ev*’de Özlü’nün anlatıcısı ev, aile, baba; düzen, kural, iktidar, itaat ve birey üzerinde yoğunlaşır. Özlü’nün romanındaki anlatıcı-yazar ev gibi kapalı bir yapının içinde iktidarın sözcülüğünü yapan babası tarafından resmi ideolojiler doğrultusunda şekillendirilmeye çalışılır. Anlatıcı ise eve, düzene, kurallara ve belli bir iktidarı temsil eden bütün resmi ve özel kurumlara karşı çıkar. Romanda cumhuriyetin idealist öğretmenleri olan anne-baba, ev gibi özel bir kurumda da bu ideali gerçekleştirmek ister. Özellikle baba bu ülküyü çocuklarına benimsetmeye çalışır. Romanda anlatıcı, babasının onları askeri bir düzen içinde yetiştirdiğini belirtir: “Nazlıydın niçin geldin askere? Haydi kalk! Haydi kalk! Borazan gibi bir sesle bağıyor Babam ev yaşamında askeri bir düzen istiyor... Babamın kuşağındaki Türk erkekleri ne büyük bir ordu ve askerlik sevgisi besliyorlar” (Özlü, 2016: 7). Romanda idealist olan baba bu askeri düzeni özel bir kurum olan evinde de sürdürür: “1. Işık soldan gelmeli. 2. Kitap gözünüzden 30-45 cm uzaklıkta durmalı. 3. Çalışma biter bitmez ışıklar kapatılmalı...” Evde asılan bu tabelayla özel yaşamdan resmi bir kurumsallaşmaya geçilir. Ayrıca romanda evin bir köşesinde Atatürk’ün büstünün bulunması, ulusal bayramlarda İstiklal Marşı’nın okunması gibi törenler aile kavramının dışına çıkılan somut bir örnek olarak okunabilir. (Özlü, 2016: 10-16).

Dönüş öyküsünde baba ile çocuk arasındaki soğukluk ve mesafe masayla özdeşirilir. Memur olan babasıyla arasına mevki ve resmiyet girmiştir. Anlatıcının, çocukluk anılarını anımsayarak anlattığı masa resmi-

yetin sembolüdür. Aynı zamanda iktidarın küçük de olsa bir yansımasıdır. Öyküde anlatıcının zihninde “Ben. Masa. Babam. Baba. Ma-Be-Ba” (Özlü, 2017: 10-11) şeklinde kodlanır. “Eski Bahçe” öyküsünde anlatıcı çocukluğundaki evi ve babasını anımsar. Kurallarla çevrili olan bu eve gitmek istemez (Özlü, 2016: 14-15). Bütün eserlerinde çocukluğunda yaşadığı aile ve ev ortamını kendi yaşam perspektifiyle yorumlayarak reddeder. Onun bu reddedişinin temel sebeplerinden biri de onun ve babasının farklı ideolojileri benimsemesidir. Babasının benimsediği ideolojide iktidar, tahakküm, ıslah görünürken; o bütün düzen ve kurallardan arınmış öznenin özgürlüğünü savunmaktadır. Bu bağlamda eserlerinde mekân olarak ev özel bir kurum değil, ideolojinin bulaştığı bir mekândır. Çocukların ıslahı, girişte ordugâhla ilgili kısımda anlatıldığı gibi yapılmaktadır.

1.2. Hastane

Özlü'nün eserlerinde mekân olarak hastane önemli bir yer tutar. Yazarın gerçek hayatta yaşadığı manik depresyonlar, yaşadığı krizler ve yıllarca zaman geçirdiği hastanelere yazını içerisinde yer ayırdığı görülür. Özlü, yaklaşık beş yıl çeşitli hastanelerde yatarak, kurum olan hastanelerin düzenini ve yetkililerini detaylı bir şekilde gözlemler. Özlü'nün hayata bakış açısı 60 kuşağı içerisinde şekillenerek Marksist bir ideolojiye dayanır. Yaşamı boyunca insanın özgürlüğü için mücadele eder. Bu özgürlüğü kısıtlayan kurum ve yetkililerin hepsine karşı çıkar. Eserlerinde hastane odaklı, kurum ve kişiler üzerinde eleştirel bir tutum sergiler. 18.yüzyıldan sonra ortaya çıkan psikanaliz ve psikiyatrinin temel görevi norm dışı insanların toplumsal düzene uyum sağlayacak şekilde iyileştirmektir. Bu bağlamda Özlü, eserlerinde doktorların hastalar üzerindeki yöntem ve tahakkümlelerini irdeler.

Erbil, Özlü'nün *Çocukluğun Soğuk Geceleri* romanı üzerine yaptığı değerlendirmede “Modern toplumda, uygar toplumda (?) İnsan, düzenin istediği ölçüde ilerici, istediği ölçüde özgür olacağını, sınırları zorlayan taleplerimizin düzeni bozacağını ve düzenle uzlaşmayanlar, uyum sağlamayanlar ise cezaevlerinde değilse hastanelerde ve kliniklerde” olacağını belirtir. O dönemde hastalara kliniklerde Freud'un buluşlarından çıkan iyileştirici yöntemler uygulanır. Erbil, birçok yazarın bu konuyu işlediğini; Amerikalı ozan Sylvia Plath'ın “The Bell Jar” da kendi yaşamını dile getirdiği Edaerda karakterinin kliniklerde yıllarca iyileştirme yöntemleriyle normalleştirilmeye çalışılmasına rağmen sonunda intihar ettiğini, Özlü'nün ise *Çocukluğun Soğuk Geceleri* 'nde bu durumun üstesinden gelip kurtulduğunu dile getirir (Erbil, 2018: 30). Erbil, 18.yüzyıldan sonraki yazarların birçoğunun bu yeni yöntemleri işlediğini; ancak Özlü'nün eserlerinde ise bu düzene ve yöntemlere karşı çıktığını belirtir. Özlü, eserlerinde bireyi

nesnelleştiren bütün yapıları karşı çıktığı gibi hastane ve çalışanlarına da baskıcı tavırlarından dolayı karşı çıkar.

Romanda *Guguk Kuşu* filmine metinlerarasılıkla yoluyla gönderme yapılır. 1975'te gösterime giren, Milos Forman yönetmenliğini yaptığı film 1962'de Ken Kesey tarafından yazılan aynı adlı romandan uyarlanmıştır. Filmde başkarakter Randle Patrick McMurphy 35 yaşındadır. Önce orduda yer alan karakter ordu düzenine karşı çıkmasıyla ordudan kovulur. Daha sonra kavga, kumar ve sarhoşluk gibi suçlardan dolayı tutsak edilir. Toplumdaki kuralla uymadığı gerekçesiyle ıslahevinden mahkeme kararıyla akıl hastanesine kapatılması uygun görülür. Hastanede hemşire Ratched hastalar üzerinde otoriter bir tavır gösterir. McMurphy filmde ona ve hastane düzenine karşı çıkarak, arkadaşlarını buradan kurtarma çabasına girer (Kesey, 2007: 1-2). Anlatıcı, hastanede "*Guguk Kuşu*"nu izlerken, hastane düzenine başkaldıran hastanın elektro şoka yatırıldığını görür. O anda filmi izlemeyi terk eden anlatıcı, seyirciler arasında sadece onun mu elektroşoka yatırıldığını düşünür. Oysa hepsi terk etmeliydi diye düşünür. Anlatıcı da filmdeki kişi gibi hastanelerde hastalara kurtulmanın yollarını göstermeye çabalar. Ona göre hastalar ancak günlük yaşam içinde, yakınları arasında, davranışlarına hasta denilmeyen insanlar arasında iyi edilebilirler (Özlü, 2016: 38-40).

Özlü'nün romanında da anlatıcı-yazar yaşadığı manik depresyon sonucunda hastaneye kapatılıp deli muamelesi görür. Yalnız kahramanın iç sesinde derin mesajlar söz konusudur. Bu ses büyük bir kültürel birikime sahip olan Özlü'nün sesidir. "İşte yıllar sonra, onlar akıllılığımıza açılacak kapıların kilitlerini ellerinde tutuyorlar. Yaptıklarını, hiç çekinmeden bugün arkasından haykırıyorum. Artık nasılsa kilitliyim. Hiç ses çıkarmıyor. Beyaz önlüğü ile çok ciddi yürüyor. Nasılsa, hastaların söylediğine kimse inanmaz." (Özlü, 2016: 54). Metinde, nasılsa hastaların dediğine kimse inanmaz ve akıllılığımıza onların akli karar verecek derken yazar Foucault'nun fikriyle bağdaşır. Romanda hastaneye kapatılanların hiçbir şekilde kurtuluşu olmadığı görülür. Akıllılar tarafından deli oldukları kanıtlanmıştır. Onların davranışlarının normal olup olmadığına başkaları karar verir. Bu bağlamda doktor ve hemşirelerin iktidarı hastayı ehlileştirmek için devreye girer. Anlatıcı, bir kez daha sinir hastanesine yatırıldığında hastane düzenini ve çalışan yetkililerin otoriter davranışlarını anlatır. Hastanedeki şişman hemşirenin sevgilisi gece hastaneye gelir. Hemşire anlatıcıya sevgilisi önünde soyunmasını ister. Mecburen soyunan anlatıcı, soyunmazsa diğer gün hemşire tarafından doktora şikâyet edilip elektroşoka maruz kalır. Diğer bir iktidar görünümü ise hademeler üzerinden gösterilir. İğne yapıp kan alan hademeler hastalara kızdıklarında istedikleri zaman deli gömleği bağlarlar. Doktorlar ise iyileşen güzel hastalarla yatarlar. Hastalar

tekrar hastalanıp bu hastane düzenine düşme ihtimali ile doktorlara hayır diyemezler (Özlu, 2016: 46-53). Hastanede bütün yetkililer belli bir düzen içinde, hastalar üzerinde ki iktidarı temsil ederler. Hastaların, düşünceleri, davranışları ve bedenleri üzerinde hâkimiyet kurarlar.

Özlu, Ferit Edgü'ye mektuplarında da hastanede tedavi olmak istemediğini belirtir. "Ben de birilerinin aklına uyarak, koltuk altımda oluşan kabartıyı göstermek zorunda bırakıldım. Beni bırakın, yaşadığım, yaşamak istediğim her şeyi yaşadım, ölümden hiç korkmuyorum..." (Özlu ve Edgü, 2016: 95-96) der. Özlu'nün roman dışında da öznenin özgürlüğünü istediğini, özgür ruhların tutsak edilmesinden yana olmadığı görülür. *Kalanlar* 'da hastanenin, hastayı gözetim altına alma düşüncesi, Foucault'nun girişteki hastane bölümünde belirttiğimiz bilgi ve iktidar kavramı ile bağdaşır: "adsız kehremanımız sık sık hastalanır(o çok hassastır).daha doğrusu kendi düşündüklerini ifadeden acizdir. bu yüzden sık sık dayak yer ve hastanelere yatırılır. hastahanelerde ne var?ne mi var? sophie var. 19 yaşında. konuşmaz. anlamaz. doktordan korkar. bayan x var" (Özlu, 2016: 20). Özlu, eserde bilgiyi karşılayan Sophie sözcüğünü kullanarak, doktorların bilgileriyle hastalar üzerindeki baskısına değinir. "Amerikalı Komşu Willy" öyküsünde ihtilal yılları anlatılır. Anlatıcı, ihtilal yapmak isterken, doktorun onu ilaçla uyuttuğunu söyler: "bunu çocukluğumdan beri biliyorum klinikte beni aralıksız uyuttular birtakım ilaçları seviyorum artık söyleyecek sözüm yok bunlar öğretildi bana bu sözler benim değil" (Özlu, 2016: 34), der.

1.3. Okul

Özlu'nün eserlerindeki başlıca mekânlardan biri de okuldur. Çocukluk ve lise yıllarına ait okul izlenimlerini, otobiyografik kesitler yoluyla eserlerinde yansıtır. Özlu'nün hayatı ve edebi yönü bu anlamda ayrılmaz bir bütündür. Öğretmen bir çiftin çocuğu olan yazar, aşırı idealist anne-babanın eğitim baskına ve ideal tip oluşturma eğilimlerine karşı çıkar. Yazarın özgür ruhlu bir yapıda olması, bu karşı çıkışı belirginleştirir. Lise yıllarında ağabey Demir Özlu'nün aracılığıyla tanıştığı 50 kuşağı ve varoluşçuluk akımının etkisinde olan yazar, okullara ve buna benzer bütün resmi kurumlara karşı çıkar. Bütün edebi eserlerinde resmi kurumlara (mekânlara) değinen Özlu, onların işleyişlerini, yetkililerini ve kurallarını eleştirir. Ona göre bu resmi kurumların bütünü belli bir düzen içinde bireyi tutsak edip istediği şekli vermektedir. *Kalanlar* 'da düzenle ilgi fikirleri: "Artık bizim yaşamımızda hiçbir düzen kendini savunamaz.... Artık gidecek dünya insanları bana birer fabrika ürünü gibi görünüyor"(Özlu, 2016: 32). Özlu, düzenlerin insanı tek tipleştirerek bir ürün haline geldiğini savunur. Bu düşünce doğrultusunda girişte yer alan okul bölümünde Fou-

cault'nun okul ve iktidar ilişkisiyle bağdaşır.

Özlu, okul ve resmi kuruluşların otoritelerinin birey üzerindeki baskısına karşı durur. Feryal Saygılıgil, Özlu'nün yaşamı boyunca iktidarla derdi olan bir yazar olduğunu, çocukluktan ölümüne kadar iktidarın diliyle uğraşan bir yazar olduğunu belirtir. Özlu, düşüncesine uymayan ev ve karanlık kiliseye benzettiği okuldan kaçmak ister (Saygılıgil, 2016: 23). Çocukluğum Soğuk Geceleri romanın ikinci bölümü olan "Okul ve Okul Yolu"nda anlatıcı okul yolunu betimlerken; okul, kilise ve hastaneleri birlikte anlatarak bu yapıların güneşi kapattığını imalı bir şekilde dile getirir. Bu yapıların gizli merdivenlerle birbirine bağlandığını, bu kurumlardaki yetkililerin ise Ortaçağ gericiliği ile nitelendirir. Okuldaki rahibelerin göründükleri gibi olmadığını, her birinin ayrı bir çılgınlığı olduğunu anlatır. Bu okul denilen yapı içerisinde sıkıştırıldıklarını, Almanca derslerine giren rahibenin başını askeri bölük denetleyen komutan gibi kaldırdığını, öğrencilerinde aynı hareketi tekrarladıklarını anlatır. Rahibenin her günkü anlatısı Nietzsche'nin ölümü üzerinedir. Ona göre Nietzsche, Tanrı'yı yok saydığı için Tanrı tarafından cezalandırılıp çıldırarak ölür (Saygılıgil ve Aytemiz, 2016: 23).

Nietzsche'nin temel düşüncesi bireyin her şeyi kabullenmemesidir. Ona göre eğer her şeyi Tanrı biliyorsa, birey neyi keşfedecektir. Bireyin kendini gerçekleştirme ve keşfi için Tanrı'yı öldürmesi gerektiğini vurgular. Foucault'nun temel düşüncesi de bireyin özgür olup kendini keşfetmesidir. Foucault'ya göre de birey üzerinde Tanrılaşmış iktidarlar her yere yayılmıştır. Birey bu gözetlemeden çıkıp, kendi benliğini keşfetmelidir. Anlatıcı bu düzen ve kurallara karşı çıkararak: "Öğretmen anne babanın, Müslüman mahallelerindeki dar evlerin, kilise okulunun Katolik havasının, düşüncelerimizle bağdaşmayan çılgın sayılacak rahibelerin davranışlarının... Her an belirtilen bir öğretiye, bizler hep hazırlanıyoruz. Neye?" (Özlu, 2016: 23). Özlu'nün bu roman ve diğer eserlerinde kapalı olan bu yapılar karşısında özgürlüğün sokaklar olduğunu söylemesi ve gerçek yaşantısında da kentler arasında sürekli gidip gelmeleri, bu yapılar karşısında sokakları göstermesi, özgürlük arayışının göstergesidir. Okul bir kapatılma mekânı olarak insanlar programlayıp, disipline eder. Özlu'nün romanındaki okul da bu mekânla bağdaşmaktadır. Eserde okulun tek tipleştirme üzerine olan ilk eleştirisi elbiseler üzerinden yapılır: "Kara okul giysilerimiz akşamdan hazır duruyor. Ama gecenin soğuşunu iyice kapmışlar" (Özlu, 2016: 9).

Foucault'nun girişte belirttiğimiz kapatılma üzerine düşüncesi; kapatma tekniğinin genel bir uygulamayla tanıştığı, tımarhanelerde, kışlalarda ve liseler de görüldüğüdür. Romanda ev ve hastanenin dışında kahramanın okulda da iktidarın baskısı altında olduğu görülür. Okulda

bütün öğrenmek istediklerini unutmak ister. Birbirini sevmeyen burjuva anne babaların evlerini, tanrısıyla evlenen rahibeleri, aile bağlarını, vatan sevgisini ve bu kapsama giren bütün kurallar bütününü unutmak ister. Gerçek hayatta da liseyi bırakıp yurtdışına çıkan yazar; kurmaca metninde, okulun bir iktidar mekânı olarak kendi ideolojisiyle zehirlediğine vurgu yapar: “Yıllar sonra, sabah karanlığında küçücük ilkokul çocuklarının bellegimden silemediğim vatan şiirlerini ezberleyerek, siyah giysiler içinde okula gittiklerini görünce, nemli İstanbul sabahlarında...” (Özlü, 2016: 22). Çocukların alanında uzman öğretmenlerin bilgi üstünlüğüyle belli öğretilerle kuşatıldığı ve nesnelleştirildiği görülür. Bu görünüm somut olarak bilgi ve iktidar ilişkisini ön plana çıkarır. Özlü, eserlerinde okul, hastane ve hapishaneyi eşdeğer tutarak, bireylerin tutsak edildiği alanlar olarak gösterir: “Can sıkıcı, küçük burjuva, memur evimin yanına bir de karanlık, kara, ortaçağimsı, Hıristiyan, misyonerlerin yönettiği bir kilise ekleniyor... Bu okuldan bugün bile kaçırım. Okula çıkan sokaklardan bir daha hiç geçmedim. Bu hapishane bana bir dil verdi” (Özlü, 2016: 46).

Stein Alanı'ndaki Postanede öyküsünde her eğitim karşısında ürperdiğini söyler (Özlü, 2016: 111). Özlü, bireyin eğitimle kendi öz benliğinden uzaklaştırıldığı düşüncesindedir. Ona göre eğitim bireyi bir makine haline getirir. Belli komutlarla çalışan bu makinenin hiçbir zaman özgünlüğü olmayacaktır. Anlatıcının duvar ve duvarlar üzerine iç sesi: “Hiçbir kent insana Berlin kadar ölümü... Her duvar insanın üzerinde bir baskı... Ana babamın evinin dar duvarlarıyla. Evliliklerin bunaltıcı duvarlarıyla. Büroların sigara kokan duvarlarıyla. Okulların acımasız duvarlarıyla. Evlerin, hapishanelerin, önlerinde insanların asıldığı, kurşunlandığı duvarlar. Hastane duvarları. Tımarhane duvarları... sistemlerin duvarları” (Özlü, 2016: 15-16) metinde bu şeklide görülür. Özlü'nün iç sesi bütün duvarlara, engellere ve özü itibarıyla baskı ve iktidarlara karşı yankılanan bir sestir. Hayatı boyunca bu türden duvarların arasında kalan yazar, anlatısında onlara karşı çıktığını ve hiçbir zaman benimsemediğini dile getirir. Özlü, mekân olarak okulu, resmi bir iktidar kurumu olarak görüp kaçmak ister. Özlü'nün kaçışının nedeni, belli öğretileri benimsemeyip, insan özgürlüğünü, düşüncesini ön plana çıkarması, bireyin varoluş mücadelesinin göstergesidir. Ona göre hayatta her yerde belli öğretiler benimsetilir. Özlü'nün vurguladığı duvarlarla kaplı her alanın barikat olması Foucault'nun mikro iktidar ilişkileriyle bağdaşır.

1.4. Hapishane

Özlü'nün eserlerinde somut bir mekân olarak hapishane yer almasa da düşünsel olarak resmi kurumların hapishaneye çevrildiği görülür. Ayrıca yazarın eserlerinde hapishane bir fon gibi gölgede kalır. Bütün eser-

lerinde anlatıcı-yazarın yakın çevresinden biri ya hapishaneye gitmiştir ya da çıkmıştır. Özlü, 50 kuşağının etkisinde olan bir yazar olarak varoluşsal sorunlarla ilgilenip, dönemin yaygın ideolojilerinden Marksizm’i benimser. Bu düşünce ortamında yer alan Özlü, düzenin baskısına eserlerinde geniş şekilde yer verir.

Berna Moran, 12 Mart romanlarını değerlendirirken, Anadolu romanlarında görülen haksız düzene isyan, sömürüye başkaldırının 1960’tan sonra kentte görülüp farklı grupların başkaldırıldığını belirtir. 1950’den sonra oluşan farklı ideolojilerdeki gençler ve onları destekleyen yazarlar, düzen ve uygulanan baskılara karşı başkaldırır. İktidarın güç kullanarak bastırdığı grup üyeleri tutuklanıp işkencelerden geçirilirler. 1960’larda yaşanan kaos ortamı romanlara yansıtılır. Bu dönem romanın en belirgin özelliği, romandaki başkışı bir süre gözetlendikten sonra bir gece ansızın evi basılarak karakola götürülmesidir (Moran, 1998: 9-12). Özlü de eserlerinde gözetlenen bireyi odak noktasına alır. Bu bağlamda Özlü’nün eserlerinde mekânlar hapishane ve bu işlevde kullanılan kurumlar, Foucault’nun panoptikon kavramıyla açıklanabilir. Girişte hapishane bölümünde genişçe açıklanan bu mekân bireyi tutsak edip, gözetleyerek istediği davranış biçimini sağlar. Aynı zamanda izlendiğini düşünen birey de kendi kendini gözetler.

Çocukluğun Soğuk *Geceleri* romanın dördüncü bölümü olan “Yeniden Akdeniz”de anlatıcı etrafını saran yapılardan uzaklaşıp, doğaya sığına. Kapalı alanlarda kendini koşullandırmış bir büyük kentli olarak görür: “Doğadan ayrılıp, beton alanların, asfalt yolların kıyısındaki taş yapılara, apartmanlara döneceğim”, Akdeniz’de bulunduğu sürece arkadaşlarıyla kahvede toplanırlar. Tek istedikleri 12 Mart’tan sonraki bu düzenin değişmesidir. Birçok arkadaşı tutuklanıp öldürülür (Özlü, 2016: 59-61). Erbil’in aktarımına göre 1 Mayıs 1977 tarihinde Özlü ve yazar arkadaşlarının bulunduğu alanda kırk kişi ölür. Kaçarak kurtulan Özlü, akşamdan sabaha kadar evinde temizlik yaparak, devletin üzerine sıçrattığı kanı temizleyeceğini söyler. Diğer gün Erbil ile konuştuğunda bu ülkede yaşamak istemediğini söyler (Özlü, 2018: 13-15). Özlü’nün romanlarında yansıttığı düzen ve iktidara karşı başkaldırısı gerçek yaşamında da görülür. Dönemin atmosferinden etkilenen yazar bunalımlar geçirerek eserlerinde baskılanmış duyguları haykırır.

Çocukluğun Soğuk *Geceleri*’nde anlatıcı-yazar, klinikte elektroşoka yatırılırken, şok komasına girerek “ölüyorum devrimci mücadele sizin olsun” der. 12 Mart döneminde devrimci mücadele içinde yer almaz, ancak bu mücadelenin sürmesini ister. Bunun doğal bir istek olduğunu belirtir. Baskılara karşı mücadele sürdürülmelidir. Aylar sonra hastaneden

çıkan anlatıcı sıkıyönetim hapishanelerinden çıkan arkadaşlarıyla bir araya gelir: “Onlar devrimci türküler söylüyor. — Ne olur, devrimci türküler söylemeyin, diyorum. Hapishaneden çıkmanın coşkusunu, klinikten çıkmışlığın yorgunluğunda taşıyacak güçte değilim (Özlü, 2016: 52-56). Anlatıcı, sıkıyönetim hapishaneleriyle hastanelerinin benzerliğine vurgu yapar. Her iki yapıda bireyi gözetleyip belli kurallar doğrultusunda nesneleştirmeye çalışır. Leyla Erbil, yaşadıkları yüzyılda insana bakışı değiştiren iki öğreti olarak Marksizm ve Freudçuluğun kabul edildiğini dile getirir. Ona göre dönemin yazarları Marksizm’den uzak kalarak, karşısında yer almak isteseler bile bilinçlerinde ve bilinçaltılarında yer edinir.

Erbil’i destekleyen Sennur Sezer’de Özlü’nün bu mücadele içinde olduğunu belirtir. Bu anlamda Sezer ve Erbil ortak noktada birleşir (Özlü, 2016: 53). “1980 Yazı Güneşi A./” öyküsünde anlatıcı, 12 Eylül olaylarını, ölenleri, yararlıları, tutuklananları, askerlerle birlikte oluşan kaos ortamını anlatır. Anlatıcı kendi huzursuzlukları durulduğunda; ailesi, çevresi ve yaşadığı toplumun huzursuzlukları, patlayışlarının büyüüp yükseldiğini söyler (Özlü, 2016: 94-97). Onun manik depresyon geçirmesinin nedeni, yaşadığı toplum ve yönetim baskından kaynaklanır.

Özlü, kurgusal yazınında mekânlar üzerinden, Foucault’nun 20.yüzyılda iktidarın kurumlar yoluyla bireyi gözetim altına aldığı savını destekler. Özlü’nün bu fikri desteyken düşünceleri, yüzüncü doğum yılında Stefan Zweig’i anlatırken ortaya çıkar. Şiddet, silah ve bombalar, toplama kampları ve İkinci Dünya Savaşı’nın verdiği milyonlarca savaş kurbanının yanı sıra bu ölümler karşısında Walter Benjamin gibi kendi dileğiyle yaşamına son veren Lotte Zweig ve S.Zweig’i anar. Yahudi asıllı olan Zweig, Hitler’in zulmüne karşı bireysel bir seçim olan ölümü eşiyile seçer. Özlü, çocukluğundan beri Zweig’in ölümünden etkilendiğini, ölüm ve faşizmi protesto için kendi öldürenin, kahraman olduğunu belirtir (Özlü, 2016: 36-37). Özlü, eserlerinde kaçış ve ölümü sorunsal ederken bireysel bir başkaldırı gösterir. Çocukluğundan beri bu tür başkaldırıları kahramanlık olarak gören yazar, kendi eserlerinde de otoriter baskılara karşı durur.

Sonuç

İlkel zamanlardan günümüze kadar insanlar ve insan toplulukları üzerinde hâkimiyet süren, toplumu belirlediği normlara göre şekillendiren, yönetme gücünü elinde tutan iktidar güçleri vardır. Feodalite ve monarşizm geleneksel iktidarlar olarak yönetimi tek kişide toplayıp insan toplulukları üzerinde suça karşı ceza sistemini uygular. 18.yüzyılda modernleşmeyle beraber iktidar sistemi değişime uğrayarak yeni bir profille varlığını sürdürür.

Modern çağda, sanayi teknolojilerinin gelişmesiyle iktidara bağ-

lı bütün devlet kurumları şekillenmeye başlar. Demokrasi adı altında şekillenen iktidar, yeni tahakküm biçimleri oluşturarak bireyi geleneksel iktidardan daha etkili bir biçimde tutsak eder. 20.yüzyılda ortaya çıkan post-yapısalcılık akımı içerisinde yer alan düşünürler, modern iktidarın analizini yapmaya çalışır. Bu düşünürlerin içinde Foucault, iktidar mekanizmalarının alt tabakalarını çözümlenmeye çalışır. Ona göre özne bölünerek iktidarın yapılanmasıyla oluşur. Foucault, 1955'ten sonra kaleme aldığı bütün eserlerinde iktidar ve bilgi ilişkilerini açığa çıkarmaya çalışır. Ona göre Bentham'ın "*Le Panoptique*" adlı eserindeki düşünce 18.yüzyıldaki iktidarın temelini oluşturur. Bu mimari proje devletin bütün kurumlarında uygulanır. Panoptikon mekân olarak bir gözetleme kulesi biçimdedir. Foucault'ya göre modern iktidar, özneyi bu kurumlar aracılığıyla gözetleyip, kontrol altına alır. Foucault, çalışmalarında hastane, okul, hapisane gibi kurumların derin yapısına inerek bilgi ve iktidar ilişkisi arasında sıkışarak şekillen öznenin bireyleşme süreçlerini inceler.

Birçok disiplinde uzmanlaşan Foucault'nun iktidar ve iktidara hizmet eden aygıtları multidisiplinler bir tutumla çözümlenmeye çalıştığı saptanabilir. Bu disiplinler arasında bireyin toplumsal sorunlarını edebi bir duyarlılıkla konu edinen disiplinlerden biri de edebiyattır. Dünya ve Türk edebiyatında birçok yazar, şair, aydın yaşadığı toplumsal sıkıntıları, metinsel bir düzlemde irdeler. Bireyin toplumda yaşadığı varoluşsal sorunlar, toplumun bireye dayattığı tek tip model, iktidarın birey üzerindeki tahakkümü ve baskın rolü, bireyi sorunlar yumağına sürükler. Edebiyat toplum da baskılanan sorunların açığa çıktığı bir alandır. Birçok sanatçı, yaşadığı çağın sorunlarına ayna tutar. Türk edebiyatında baktığımızda bu edebi duyarlılığı gösteren yazarlar arasında Tezer Özlü'nün önemli bir yerde olduğu görülür. Tezer Özlü, Cumhuriyet Dönemi Türk edebiyatında, 60 kuşağı içerisinde yer edinmiş bir yazardır. Dönemin sosyal, siyasal olayları, uluslararası edebi akımlar, yazarın eleştirel bir bakış açısına sahip olmasını sağlar. 1950'den sonra oluşan farklı ideolojilerin etkileriyle varoluşsal sorunları irdeleyen yazar, yazınında da bu atmosferi sergiler. Eserlerinde yer alan temalar; iktidar, varoluşçuluk, ölüm, yaşam, yabancılaşma, baskı, kurallar ve düzendir. Özlü, kaleme aldığı bütün eserlerinde bireyi, merkeze alarak varlığı ve yaşamı sorgular. Bireyin baskılandığı bütün düzen ve kurallara karşı çıkar. Toplumda duvarlarla çevrili yapıların birey üzerindeki baskısına başkaldırır. Eserlerinde bu yapılar ev, hastane, okul ve hapisane olarak öne çıkar.

Özlü'nün eserlerinde varoluşsal bir tavırla bireyin ön plana çıkması, onu birçok yapıyla karşı karşıya bırakır. Bireyi baskılayan iktidar, toplumsal kurallar, öğretiler vb. unsurlar Özlü'nün odak noktası haline gelir. Yazarın, sürrealizm, varoluşçuluk, Marksizm gibi akımları bilmesi ve bu

doğrultuda yazan yazarları okuması, onun edebi zeminini oluşturmuştur. Bu bağlamda Foucault'nun birey üzerindeki modern iktidarın otoritesi, Özlü'nün eserlerindeki karakterler üzerinden çözümlenmek mümkündür. Foucault'nun iktidar kurumları, Özlü'nün eserlerinde iktidar mekânları olarak ortaya çıkar. Her iki sanatçının ortak paydası, birey üzerinde iktidar ve mekânın işlevsel bir rolünün olmasıdır.

Kaynakça

- Akay, A. (2016). *Michel Foucault'da İktidar ve Direnme Odakları*, İstanbul: Doğubatı Yayınları.
- Althusser, L. (2000). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, Alp Y. ve Özışık M. (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bachelard, G. (1996). *Mekânın Poetikası*, Derman A.(Çev.). İstanbul: Kesit Yayıncılık.
- Bülent B. (2002). *Mekân, Kimlik ve Sosyal Çatışma: Cumhuriyet'in Kamusal Mekânı Olarak Kızılay Meydanı*. Sargın, G.A. (Der.). Ankara'nın Kamusal Yüzleri. (48-49). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çerkesli, E. (2013). Tezer Özlü'nün Romanlarını Kadın, Beden ve Kimlik Bağlamında Okumak. *II. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı III*. (731-743).
- Descartes. (1997). *Felsefenin İlkeleri*. Akın, M. (Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Duru, S. (1997). *Tezer Özlü'ye Armağan*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- _____. (2017). Tezer Özlü'yü Anlamak. *Arka Kapak*, (24), 28.
- Elçi, H. İ. (20003). *Roman ve Mekân*. İstanbul: Arma Yayınları.
- Erbil, L. (2018). *Tezer Özlü'den Leyla Erbil'e Mektuplar*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Foucault, M. (2006). *Deliliğin Tarihi*. Kılıçbay, M.A. (Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- _____. (2015a). *Büyük Kapatılma*. Erdülen, I.ve Keskin, F.(Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- _____. (2015b). *İktidarın Gözü*. Ergüden, I. (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- _____. (1992). *Hapishanenin Doğuşu*. Kılıçbay M.A.(Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Gürbilek, N. *Ev Ödevi*. İstanbul: Metis Yayınları.

- İş, A.Ö. (2007). *Ferit Edgü ve Demir Özlü'nün Hikâyelerinde Varoluşçu Öznellik*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Boğaziçi Üniver sitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Lefebvre, H. (2014). *Mekânın Üretimi*. Ergüden, I. (Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. Akınhay, O. ve Kömürcü, D. (Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Moran, B. (1998). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 3*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Nalbantoğlu, H. Ü. (2010). *Yan Yollar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ozankaya, Ö. (1973). *Toplumbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özlü, T. (2016). *Çocukluğun Soğuk Geceleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- _____. (2017a). *Eski Bahçe- Eski Sevgili*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- _____. (2017b). *Kalanlar*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- _____. (2017c). *Yaşamın Ucuna Yolculuk*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- _____. (2017d). *Zaman Dışı Yaşam*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- _____. (2018). *Yeryüzüne Dayanabilmek İçin*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Özlü, T. ve Edgü, F. (2016). *Her Şeyin Sonundayım*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Öztürk, S. (2012). *Mekân ve İktidar*. Ankara: Phoenix Yayınları.
- Revel, J. (2012). *Foucault Sözlüğü*. Urhan, V. (Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Russell, B. (1990). *İktidar*. Ergin M. (Çev.). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Sarup, M. (1997). *Post-Yapısalcılık ve Postmodernizm*. Güçlü, A.G. (Çev.). Ankara: Ark Yayınları.
- Saygılı A. (2004). *Mikro-İktidarın Bir Fiziği: Hapishane. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, (2), 178-196.
- Saygılıgil, F.ve Aytemiz, B. U. (Der). (2016). *Gülebilir miyiz Dersin?* İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yavuz H. (1997). *Tezer Özlü'ye Armağan*. Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.